

जेथे स्वतःशी स्पर्धा असते !

राधिका आराध्ये

माझी जपानमधील शाळा, सेंट मायकेल इंटरनॅशनल स्कूल ही ब्रिटीश पद्धतीची शाळा होती. ती कोवे या ठिकाणी होती. मी सेंट ॲन्थोनी स्कूल, दिल्ली येथून तिसरी इयत्ता पूर्ण करून जपानला गेल्यावर त्या शाळेत चौथीला प्रवेश घेतला. मी तेथे तीन वर्षे शिकले.

यंदाच्याच वर्षी माझे शालेय शिक्षण संपले आणि आता मी कॉलेजमध्ये आहे. मागे वळून पाहतांना असे लक्षात येते की, मी आज जी काही आहे ती ज्या आठ शाळांमध्ये शिकले त्यापैकी सेंट मायकेलमुळे आहे. तेथे माझ्या शिक्षकांनी मला अभ्यासावर प्रेम करायला, स्वतंत्र विचार करायला, स्वतःवर आणि जगावर प्रेम करायला शिकविले.

चौथीत मला श्री.चांद नावाचे शिक्षक होते. त्यांनी आम्हाला संगीत, पी.टी., जपानी भाषा आणि वाचण्याची कला नावाचा विषय सोडून सर्व काही शिकविले. तेथे पाठ्यपुस्तके किंवा ठराविक अभ्यासक्रम नव्हता. श्री.चांद यांना प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या वयानुसार त्याची बुद्धिमत्ता विकसित करायची या हेतूने शिकवायचे स्वातंत्र्य होते.

इतिहासात आम्ही श्री.चांद यांनी दिलेल्यापैकी आवडीचा विषय निवडायचो. आम्ही आमच्या पसंतीने निवडलेल्या विषयांची माहिती आम्ही स्वतः ग्रंथपालाशी चर्चा करून निवडलेल्या पुस्तकांतून स्वतः मिळवावी यासाठी आम्हाला श्री.चांद प्रोत्साहन देत. आम्ही स्वतंत्र किंवा जोडीने असे काम करत असू. भूगोल काही प्रमाणात याच पद्धतीने शिकविला गेला आणि काही प्रमाणात आम्ही तो बाहेर जाऊन शिकलो. श्री.चांद आम्हाला बाहेर पर्वतांवर फिरायला घेऊन जात आणि नद्या, तलाव कसे बनतात आणि जमिनीची धूप थांबविण्यासाठी झाडे कशा प्रकारे लावली जातात इ. शिकवत. याच प्रकारे पर्वतशिखरांवरून त्यांनी आम्हाला पठारांवर वस्ती कशी दाट असते आणि कारखाने बंदरांभोवती कसे वाढतात ते सांगितले. आम्हाला वाचण्या, परीक्षा, गृहपाठ काही नव्हते आणि तरी आम्हाला वाटते की आम्ही भूगोल उत्तम शिकलो.

इंग्लिशमध्ये आम्ही शिक्षकांनी सुचविलेली पुस्तके तर वाचायचोच पण आम्हाला ज्यात मजा येईल असे वाटत होते तीही वाचायचो. वर्गात आम्ही स्वतःच्या गोष्टी आणि गाणी रचायचो. शिक्षक आम्हाला कधीकधी एखादा विषय सुचवायचे, कधीकधी एखादी ओळ द्यायचे किंवा कधीकधी एखादे चित्र दाखवून त्यावर गोष्ट लिहायला सांगायचे. गणित वेगवेगळ्या इयत्तांसाठी बनविलेल्या पत्त्यांमधून शिकवले जायचे. आम्ही आपापल्या वेगाने आणि क्षमतेप्रमाणे त्यांच्यातून शिकणे अपेक्षित असायचे. त्यामुळे एकाच वर्गात एकावेळी खालच्या किंवा वरच्या वर्गाचे गणित मुले शिकताना दिसत.

विज्ञान, पेशींपासून चंद्रापर्यंतच्या निरनिराळ्या पारदर्शिकांनी शिकवले जायचे. आम्हाला जे काही शिकवले जायचे ते सप्रयोग असायचे. उदाहरणार्थ : इ.पाचवीमध्ये आम्ही शरीराचे भाग शिकत होतो. तेव्हा आम्हाला प्लॅस्टिकची प्रतिकृती दिली गेली होती म्हणजे खरेतर स्त्री व पुरुष अशा दोन प्रतिकृतींचे भाग दिले गेले. आम्ही पूर्ण प्रतिकृती बनविण्यासाठी प्रत्येक भाग ओळखायचो, रंगवायचो आणि योग्य ठिकाणी बसवायचो. विज्ञान शिकवताना देखील फक्त माहिती पुढच्या पिढीपर्यंत पोहोचविण्यापेक्षा समजावून देण्यावर जास्त भर होता. आम्हाला प्रश्नांची उत्तरे लिहावी लागत नसत. रक्तपेशी शिकताना स्वतःच्या बोटाना सुईने टोचून स्वतःच्या रक्ताच्या काचपट्ट्या बनवून आम्ही निरीक्षण करत असू. आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे हे आम्ही फक्त चौथीत असताना करत होतो.

गाण्याचे धडे म्हणजे तर फारच धमाल होती. आमच्या शिक्षकांनी आम्हाला सर्व प्रकारची गाणी शिकविली होती आणि त्याहून पुढचे म्हणजे रेकॉर्डवर कशी वाजवायची ते शिकविले होते. आम्ही संगीतस्पर्धा सुद्धा खेळायचो ज्यात बक्षीस म्हणून ख्रॉडरवर आणि चॉकोलेट्स असत. यात आम्हाला वेगवेगळी वादये आणि सूर शिकविणे हाच हेतू होता. आम्हाला लोकनृत्याचे धडे दिले जात व त्याचा आम्ही भरपूर आनंद घ्यायचो. पण आम्ही सर्वात जास्त आनंद उपभोगला असेल तर तो नाटक करण्यात. शिक्षक आम्हाला कोणतीही एक कथा निवडायला व त्यावर छोटे नाटकले लिहायला. .मग गट बनवायला . .पात्र ठरवायला. . आणि नाटक सादर करायला सांगत. आमचा प्रत्येक दिवसाचा पहिला तास दररोज याच पद्धतीने सुरू व्हायचा आणि मला वाटते, दिवस सुरू करायचा हा सर्वात चांगला मार्ग आहे .

एका सत्रात श्री.चांद यांनी एक वैशिष्ट्यपूर्ण योजना आखली. त्यांनी वर्गात जाहीर केले की आम्ही एक चित्रपट बनविणार आहोत आणि त्यात आमचा सर्व अभ्यासक्रम सामील असेल. मग त्यांनी चित्रपटासाठी काही कल्पना सुचविल्या. आम्ही 'टाईम मशिन' ही संकल्पना निवडली. आम्ही टाईम मशिन काळाच्या मागे आणि पुढे पळेल अशी एक कथा शोधली. आम्हीच संवाद लिहिले. आम्हीच पोशाख बनविले. आम्हीच टाईम मशिनही बनविले. सिनेमाच्या अद्भुतरम्य जगाबद्दल आम्हाला श्री.चांग यांनी सांगितले आणि आम्ही आमचे टाईम मशिन नानाविध वस्तूंनी सजविले. स्पिंग, चाके, टेप ...काय काय नव्हते त्यात ! आम्ही एका जंगलात फिल्मचे चित्रण केले आणि मस्तपैकी जंगली माणसांसारखे कपडे घातले. आम्हाला ती फिल्म चित्रित करायला अडीच महिने लागले आणि आमच्या असे लक्षात आले की पाठयपुस्तकांपेक्षा कितीतरी पट अधिक आम्हाला या अनुभवातून शिकायला मिळाले. ख्रिसमसच्या सुट्टीत पालकांना चौथीतील मुलांनी बनविलेल्या हा सिनेमा पाहाण्याचे आमंत्रण मिळाले आणि पालकांनाही आपली मुले 'स्टार' झाल्याचे बघून अभिमान वाटला .

आम्हाला ग्रंथालयाचा तास असा आठवड्यातून एक दिवस असायचा. तो फक्त पुस्तकांच्या देवाणघेवाणीसाठी नसून ग्रंथालयाचे कामकाज कसे चालते ... पुस्तकांच्या नोंदी कशा केल्या जातात . .पुस्तके शेल्फमध्ये कशी लावली जातात . .अशा सर्व गोष्टी शिकविण्यासाठी असे. दोन मुले ग्रंथपालाशेजारी खरोखर बसत आणि दिलेल्या पुस्तकांवर शिकके मारत आणि परत आलेली पुस्तके योग्य त्या ठिकाणी ठेवत .

वर्गात एकदा श्री.चांद यांनी आम्हाला "मोठेपणी कोण होणार" असे विचारले आणि मी "लेखक होणार" असे सांगणारी मी एकटीच होते. श्री.चांद यांना ती कल्पना खूपच आवडली. ते म्हणाले . . "आजच का सुरुवात करत नाहीस . बालवाडीसाठी एखादे गोष्टींचे पुस्तक लिही .त्यात चित्रे काढ .नीट जुळणी कर आणि मग बालवाडीच्या शिक्षकांना मी ते वर्गात वाचून दाखवायला सांगेन . त्यांना ते पुस्तक कसे वाटले ते आपण मग जाऊन बघूयात". मला एकदम भारल्यासारखे झाले. मला आठवते की अशी माझी पाच तरी पुस्तके वाचली गेली आणि ती लहान मुले मला "राधिका, खूप छान गोष्ट आहे मला आवडली" असे सांगत. पण श्री.चांद फक्त येथेच थांबले नाहीत. ते म्हणाले "राधिका, तू मोठी लेखिका होशील तेव्हा तुला टंकलेखन येणे गरजेचे आहे आणि मी तुझी टंकलेखन शिकण्याची मधल्या सुट्टीत व्यवस्था करतो. चल आपण आत्ताच ऑफिसमध्ये जाऊन ते नक्की करू". मग वयाच्या नवव्या वर्षापासून मी दोन वर्षे टंकलेखन शिकले .

श्री.जॅक्सन या माझ्या पाचवीतील शिक्षकांचे तर माझ्या हृदयातील एका कप्यावर नाव कायमचे कोरल गेले आहे. ते ४० वर्षांचे एक ब्रम्हचारी होते. त्यांना स्पर्धेची चीड होती आणि प्रत्येक मुलाने स्वतःला महान समजावे असे त्यांना वाटे. मला आठवते, एकदा पाचवीच्या वर्गात एक मुलगी चौथीचेच गणित सोडवत होती. पण आम्ही आम्हाला नेमून दिलेली गणिते केली तेव्हा आम्हाला सर्वांनाच "उत्तम" असा शेर मिळाला होता .

ते एकदा माइया आईला म्हणाले “जर खरोखर स्पर्धा करायचीच असेल तर माणसाने ती स्वतःशी करावी .स्वतःला रोज सुधारत जावे .हिंदू धर्म हेच शिकवतो नाही का ? प्रत्येक जन्मात तुमचा आत्मा मोक्ष मिळेपर्यंत स्वतःची उन्नती करून घेतो .किती सुंदर विचार आहे .”

सेंट मायकेलचे घोषवाक्य नक्की काय होते ते शब्द मला आठवत नाहीत ...पण त्याचा अर्थ असा होता की कोणत्याही मुलाला आपल्याला वाईट वागविले जाते असे वाटू नये आणि यासाठी प्रत्येक शिक्षकाने झटले पाहिजे .शिक्षकांशी वाद घालायचे स्वातंत्र्य आम्हाला नेहमीच होते .आम्ही एखादी गोष्ट का करतो ? हे जाणून घ्यायला ते नेहमी उत्सुक असत .कोणतेही शिक्षक अधिकाराचा बडेजाव मिरवत नसत आणि आम्हाला काही करायला जबरदस्ती करत नसत .

अनुवाद : नीलांबरी जोशी